

sveikas. o šalia u dažnas ir vietų vardų kamienuose ir po m, v, j, k, s, p²². Žodžio gale po lūpinių ir gomurinių dėsningai turimas ū (tik čia greta pasitaiko u: *laiku* III 37₁₈ 'sie halten'). Visais likusiais atvejais žodžio gale ide. *ā atliepia refleksas o. Taigi čia ide. *ā pirminė stadija irgi bus buvusi *ā. O *ā o kryptimi bus kitęs tik po lūpinių, gomurinių ir žodžio gale (vietovardžiuose dar ir po j, v, k, s). Kitais atvejais jis išliko sveikas (*br-ā-ti*). Bet tas kitėjimas nurodytais atvejais čia vėl, matyt, bus skyręsis nuo pietinės tarmės. Baltų *ā vietoj čia turimas ū(u), kaip teisingai yra pažymėjęs V. Mažiulis²³, tiesiog iš *ā fonetiškai atsirasti negalėjo. Taigi tas *ā virtimas į ū, šiaip ar taip, turėjo pereiti (ir perėjo) per ō laipsnį²⁴. O tą laipsnį kaip tik ir rodo žodžiai su šiuo refleksu. Tačiau ō čia greičiausiai bus smarkiau siaurėjęs, daręsis uždaresnis. Dėl to jis galėjo supanašėti su ū, į jį tik virsti ar ir visai juo išvirsti (pvz., *pōstam*, *-m-ū-ti*, *deiw-ū-tai* III 115₁₄ 'selig', *poglab-ū*, *laik-u*). Panaši nekirciuoto baltų *ā raida yra vykusį ir dalyje lietuvių veliuniškių šnektos bei jai artimose vietose²⁵.

Čia aptartieji ide. *ā refleksai prūsų kalbos paminkluose leidžia daryti tokias išvadas:

1. ide. *ā turbūt buvo pažįstamas visoms baltų kalboms ir jų tarmėms kaip platus atviras *ā.

2. Pietinėje prūsų kalbos tarmėje, t. y. tarmėje, kuria parašytas Elbingo žodynėlis, šis baltų *ā (turimas refleksas a) bus siaurėjęs, labializavęsis, artėjęs prie jo (oa) ar ir visai išvirtęs o.

Šiaurinėje prūsų tarmėje – katekizmo tarmėje – baltų *ā (turimas refleksas ā) bus siaurėjęs ir labializavęsis tik po lūpinių, gomurinių ir žodžio gale (vietovardžiuose dar ir prieš v, j, k, s). Kitais atvejais čia jis išliko sveikas. Jo kitimas čia bus kiek skyręsis nuo pietinės tarmės. Dėl didesnio siaurėjimo čia jis bus daręsis vis labiau įtemptas, uždaras, ir, išvirtęs į ō, kuris savo spalva bus buvęs labiau artimas ū ar ir visiškai juo virtęs. Baltų *ā siaurėjimo ir labializacijos banga, plisdama istorinė baltų teritorija iš pietvakarių į šiaurės rytus, pirmiausia bus pasiekusi lietuvių kalbos plotą, didelei jos tarmių daliai duodama refleksą ō, žemaičiuose jį paversdama uo (išskyrus Karklės šnektą). Rytų aukštaičių ir rytų dzūkų tarmės jį bus pasiekusi vėliausiai. Dėl to čia ir dabar tas ā vietomis yra išlikęs visuotinai, o vietomis – tik iš dalies. Latvių kalbos (išskyrus latgalius) baltiškojo *ā siaurėjimo ir jo labializacijos banga nepasiekė, ir čia jis išliko nepakitęs.

3. ide. *ā refleksas o baltų kalbose ir jų tarmėse turbūt yra antrinis.

E. GRINAVECKIENĖ

M. Kondratiuk, *Nazwy miejscowe Południowo – wschodniej Białostoczczyzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1974, 304 p. (su žemėla piau).

Lenkijos Liaudies Respublikos Mokslų Akademijos serijinio leidinio „Monografie Slawistyczne“ 29-ame numeryje išspausdintas Slavistikos instituto mokslinio darbuotojo dr. Michalo Kondratiuko veikalas „Białystoko vaivadijos pietrytinės dalies vietovardžiai“ daugeliu aspektų įdomus ir baltistams.

²² Žr. K. Būga, RR, III, p. 106.

²³ Žr. V. Mažiulis, Baltų sant., p. 12.

²⁴ Plg. Z. Zinkevičius, BV, p. 12.

²⁵ Plg. A. Salys, *Kelios pastabos tarmių istorijai*, APh IV, Kaunas, 1933, p. 28; Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1965, p. 68 ir žemėl. Nr. 32, 33.

Bialystoko vaivadijos pietryčiai – tai sritys, kuriose praeityje būta intensyvių baltų bei slavų kalbų kontaktų. Remiantis daugelio tyrinėtojų (K. Būgos, J. Kaminskio, G. Laumianskio, J. Otremskio, V. Toporovo, S. Zajančkovskio ir kt.) išvadomis, yra pamato manyti, jog visa arba bemaž visa M. Kondratiuko apžvelgiamoji teritorija kažkada buvo apgyventa baltų. Tiesa, baltai šioje teritorijoje galėjo gyventi nevienodu laiku ir nevienodai ilgai. Bet baltų buvimas šiose vietose neabejotinas. Čia pravartu prisiminti, kad Būgo (kuris teka kalbamos teritorijos pačiuose pietuose) vienas kairiųjų intakų turi vardą, kuris laikomas baltišku – *Krzna* < **Krbšna* (plg. liet. *Kirsna*): pr. (jotv.) *kirsnan* „juodas“¹.

Tad nenuostabu, jog ir M. Kondratiukas savo monografijoje konstatuoja baltų – slavų kalbų kontaktus, remdamasis vietovardžiais, tiksliau – gyvenamųjų vietų vardais, kurių nagrinėjamoje teritorijoje autorius priskaičiuoja 1585 (objektų yra kiek mažiau – 1338). Įdomu, kad gyvenamųjų vietų vardų skaičius nuo XVI a. antrosios pusės yra padidėjęs daugiau kaip du kartus – nuo 725 vardų XVI a. antroje pusėje iki 1585 dabar.

Recenzuojamo darbo struktūra tokia: 1) įvadas (čia apibrėžiamas tyrinėjimo objektas, duodama istorinių žinių apie nagrinėjamąją teritoriją, nurodomi šaltiniai, pateikiama pastabų apie tyrinėjimo metodą ir kt.); 2) vietovardžių žodynas; 3) vietovardžių reikšmės ir formos analizė (pagal reikšmę autorius išskiria gimininius, topografinius, posesyvinius, kultūrinius, patroniminius, etninius ir kitus vietų vardus); 4) interlingvistiniai santykiai (lenkų – rusų ir slavų – baltų); 5) išvados.

Didžiausias ir svarbiausias darbo skyrius yra antrasis (p. 19–233), kuriame alfabeto tvarka pateikiami visi Bialystoko vaivadijos pietrytinės dalies gyvenamųjų (kartais ir kitų) vietų vardai. Iš tiesų tai yra etimologinis šios teritorijos oikonimų žodynas, nes pateikiamų vietų vardų nurodoma ir kilmė. Neabejotinas šio skyriaus privalumas yra ir tai, kad autorius nurodo oikonimų senąsias, istoriniuose dokumentuose užfiksuotas lytis. Istoriniai oikonimų variantai labai praverčia, aiškinant dabartinių vietų vardų kilmę.

Baltistams bene svarbiausia ta darbo dalis, kurioje analizuojami slavų – baltų kalbų santykiai. Autorius nurodo, kad lietuviški (baltiški) vietovardžiai per ilgą laiką buvo slavizuoti. Slavizacija palietė ne tik lietuviškų vietovardžių fonetiką, bet gana dažnai ir morfologiją. Fonetinės slavizacijos pavyzdžiai: *Dojlidy* – liet. *Dailidės*, *Liuli* – liet. *Liūliai*, *Paceliszki* – liet. **Poceliškės* ar pan. Populiariausias morfologinės slavizacijos būdas yra toks – prie lietuviško kamieno pridodamas slaviškas sufiksas (plg. *Klewinowo* – liet. *klėvas*, *klevėnas*, *klevinis*).

Iš viso autorius randa apie 45 baltiškų vietovardžius, t. y. apie 2,8% visų oikonimų. Tai gana didelis sluoksnis baltizmų (jeigu, žinoma, visi jie yra tikri), ypač turint galvoje jau minėtą faktą, kad XVI a. antroje pusėje būta tik 725 oikonimų. Autoriaus duomenimis, XV a. pirmoje pusėje dokumentuose užfiksuota tik 50 gyvenamųjų vietų vardų. Matyt, dauguma oikonimų yra susiformavę per pastaruosius kelis šimtmečius, t. y. jau tais istoriniais laikais, kada senasis, autochtoninis baltiškasis etninis elementas šiuose kraštuose buvo nežymus arba bebaigias nykti.

Autoriaus apskaičiavimais, daugiausia baltizmų yra tarp Narevo ir Supraslio upių. Nemaža jų yra neabejotini. Tai, sakysim, Bialystoko miesto dalies vardas

¹ В. Н. Топоров, Две заметки из области балтийской топонимики, – *Rakstu krājums veltījums... Jānim Endzelīnam...*, Rīgā, 1959, p. 256 tt.

Dojnowo, kurio ryšys su liet. *Dainavà* (k. Šalčininkų ir kt. r.) akivaizdus. Kita Bialystoko dalis vadinasi *Dojlidy*. Ši vietos vardą galima gretinti su liet. *Dailidės* (k. Šalčininkų ir kt. r.: liet. *dailidė* „stalius“). Nekyla neaiškumų ir dėl Bialystoko pavieto kaimo vardo *Dydulė*, kuris 1577 m. užrašytas *Dzidziule*. Tai lietuviško oikonimo *Didžiuliai* (k. Šalčininkų raj.) atitikmuo. Akivaizdūs baltizmai yra ir *Kiersnowo* – k. Bialystoko paviete (plg. liet. *Kirkšnóvė* up., *Kirsnà* up.: pr. *kirsnan* „juodas“), *Kiewłaki* – k. Bialystoko paviete (plg. liet. *Kiaulakiai* k. Kelmės raj.; *Kiaulakys* pavardė), *Kituryki* (1634 m. *Kiethuriki*) – k. Bialystoko paviete (plg. liet. *Ketūriai* k. Šalčininkų raj.), *Kojrany* – k. Bialystoko paviete (plg. liet. *Kairėnai* k. Vilniaus r.) *Liuli* – laukas ir lanka Hermanuvkos k., Bialystoko paviete (plg. liet. *Liūlynas* b. prie Veisiejų, *Liūlė* pv. – Kurklių apylinkėje), *Narejki* – k. Bialystoko paviete, *Narojki* – k. Siemiatiečių paviete, netoli Drohičyno (plg. liet. *Noreikiai* k. Panevėžio raj. ir kt. bei pavardė *Noreikà*, *Noreikis*), *Olmonty* – k. Bialystoko paviete (plg. liet. pavardę *Álmantas*), *Szernie* – k. Bialystoko paviete (plg. liet. *Šernaĩ* k. Vilniaus r. ir *Šėrnius* pavardė), *Žegunie* – k. Bialystoko paviete (plg. liet. *Žegūniai* k. Kupiškio r., *Žegūnis* pavardė) ir kt.

Dėl vieno kito vietovardžio, autoriaus laikomo baltišku, gali kilti ir tam tikrų neaiškumų bei abejonių. Sakysim, Hajnuvkos vaivadijos kaimo vardas *Opaka* baltišku galėtų būti ir nelaikomas, nes jis greičiausiai vestinas iš slavų kalboms, jų tarpe ir lenkų kalbai, būdingo fiziografinio termino – plg. lenk. *opoka* „uola, akmens luitas“, ček. *opoka*, *opuka* „uola“, slovėn. *opôka* „skalūnas“², brus. апока „akmuo, uola; kalkakmenis“³ ir pan. Bet, apskritai imant, baltiškus vietovardžius autorius moka atskirti nuo slaviškų gana gerai, todėl jo išvadomis dėl baltų – slavų kalbų kontaktų Bialystoko vaivadijos pietrytinėje dalyje galima tikėti.

Tad M. Kondratiuko monografija „Bialystoko vaivadijos pietrytinės dalies vietovardžiai“ yra solidus veikalas, kurio reikšmė keleriopa: Svarbu pabrėžti, kad šiuo darbu galės pasinaudoti ir pasiremti ne tik lingvistai, bet ir istorikai, tyrinėjantys baltų etnogenezės bei apskritai baltų praeities problemas.

A. VANAGAS

Sutrumpinimai

Ad	– Adutiškis, Švenčionių r. ¹
Adm	– Adomaičiai, Kelmės r., Pakražančio apyl.
Agu	– Aguškiškė, Kapsuko r., Kazlų Rūdos apyl.
ahd.	– senovės vokiečių aukštaičių (Althochdeutsch).
air.	– airių.
Akm	– Akmenė.
Akmn	– Akmenà, Vilniaus r., Glitiškių apyl.
Akns	– Aknystėlės, Utenos r., Leliūnų apyl.
Aks	– Aikas, Plungės r., Bubėnų apyl.
AkV	– Akmuo, Varėnos r., Jakėnų apyl.
Al	– Alytūs.
Alj	– Alėjaĩ, Raseinių r.
Alk	– Alksnėnai, Vilkaviškio r.

² P. Nitsche, *Geographische Terminologie des Polnischen*, Köln, 1964, p. 48.

³ I. Я. Яшкин, *Беларускія геаграфічныя назвы*, Мінск, 1971, p. 13.

¹ Apylinkė nenurodoma, kai jos pavadinimas sutampa su gyvenamosios vietos pavadinimu, žymimu santrumpa.